

С. ПИЛИПЕНКО

КОЛИ БАТЬКО ПЛАКАВ

Горе Петрикове було невдержне.

Сьогодні, коли скрізь майорять прапори, коли вулицями плинуть радісні натовпи люду й усі товариші й товаришки співають бадьорих першотравневих пісень, коли в вікнах б'ються плюскотливими хвилями звуки оркестрів—сьогодні лишатися вдома?! Ніколи! Ні за що!

Петрик пробує встати з ліжка, але пекучий біль у нозі знову примушує його покластися.

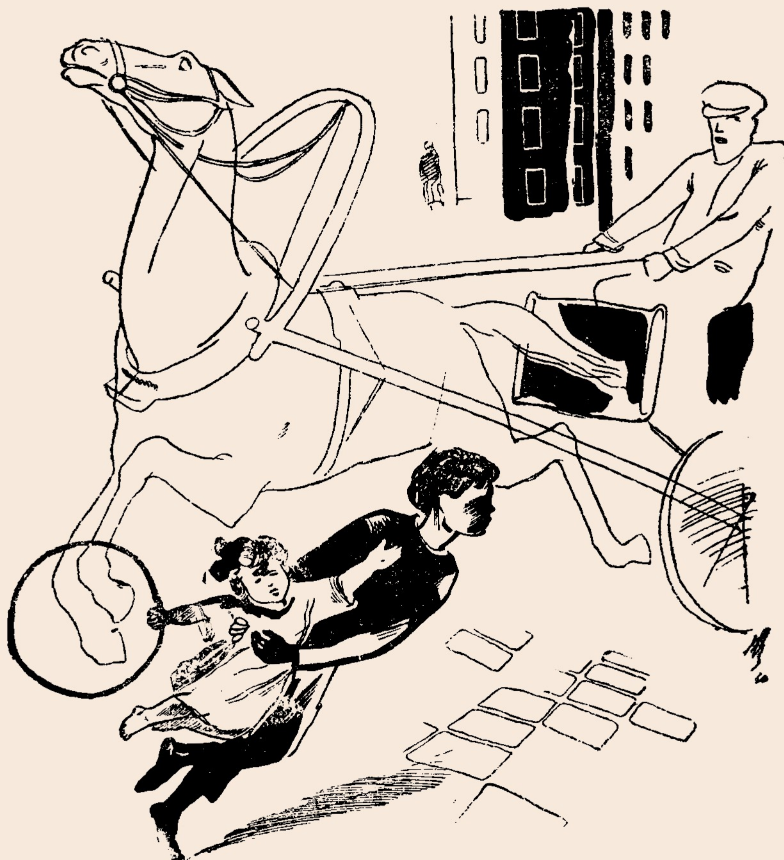
Петрик—герой. Учора врятував життя сусідчиній дівчинці Фані. Мала ще вона, дурна. Вийшла з двору та й простує трамвайними рейками, якесь коліщатко паличкою жене. Ззаду трамвай дзеленчить, ось-ось наїде. А за трамваєм, його переганяючи, візник коня-рисака пустив на всю кінську рись. Не видно йому з-за трамваю дівчинки. Злякається вона дзенькоту, кинеться вбік з рейок—і саме попаде коневі під ноги.

Побачив це Петрик і кинувся до білого сміхотливого клубочку. Миттю перебіг улицю, схопив Фаню на руки й виніс її з-під самісінької кінської морди.

Але чи голоблею, чи колесом таки штовхнуло його—і ось лежить тепер хлопчик із компресами на нозі, не може якийсь час ходити.

А знадвору чути, як туркочуть над містом величезними білими бабками аеропляни, як у суголосний хор зливаються маршеві пісні, як чітко крокують військові частини, йдучи на парад...

Очі Петрикові сповнюються сльозами. Він не може їх стримати, і вони солоним струмочком течуть по зблідлому, журному личку. Мов крізь

Уьора врятував житйтя сусідчинідівчинці Фані

туман ледве бачить він, як поволі одягається батько, збираючись на маніфестацію. Вчора зранку ще обіцяв він узяти Петрика з собою.

— Ітимуть залізничники повз нас—і ми до

них пристанемо. Коло воріт дожидатимемо своїх. Дивись—не проспи.

Не проспав Петрик, та не йти йому разом із татком.

Гірка образа ще дужче стискає горло, видушує звідти хлюпотливі звуки.

— Чого плачеш, Петрику? Боляче? Перемінити компрес?

— Ні-ні... Жалько.

— Чого тобі жалько, сину?

— Себе жалько,—що не піду...

— Нічого, Петрику, підеш іншим разом. Щороку справлятимемо Перше Травня й щороку святковіше воно буде. Ти ще малий, нагледишся.

— Я сього-о-дні хоті-ів. Там ве-е-село. А нога-а болить.

— Нічого, Петрику, це почесний біль. Це як на війні поранено. Не плач, сину. Перейде.

На батьковому обличчі лягли тіні якогось смутку. Немов щось невеселе згадав.

*
* *

Він підійшов до вікна й широко прочинив його. Мов танкуючи, ввірвались у маленьку кімнату звуки бадьорого маршу:

Дрижіть, недобитки ворожі,—
Червона армія іде!

За військовою частиною темніє робітнича колона. Червоний прапор полоще на чолі, золотими літерами на сонці виграває:

Наш паротяг летить вперед!

Майстерна рука вигаптувала на прапорі паротяг, а на ньому за машиніста—Ленін. Пильно вдивляється в далечінь—людське майбутнє.

Це йдуть залізничники. Батько Петриків уже бачить знайомі обличчя, відрізняє знайомі голоси товаришів:

Від краю до краю де громи гудуть,
Робітників полки сполучені йдуть.

Батько ввесь висовується з вікна, наче плигнути хоче туди, між сині й чорні блюзи товаришів. Губи ворушаться, повторюючи беззвучно знайомі Франкові слова·

І поклик рокоче: „вставайте, народи!
Прийшла пора, пора—день свободи!"

Могутні погрозливі розкати пролетарського гімну, здається, ось-ось розірвуть маленьку кімнату—винесуть звідти, мов на крилах, усе живе туди, в багатотисячний робітничий похід.

Петриків батько одривається від підвіконня і сквапно хапає кашкета. На обличчі урочиста піднесеність. Очі горять завзяттям, одвагою.

Раптом вони спиняються на ліжкові, де, згорнувшись у клубочок, зіщулилося маленьке Петрикове тільце. Личком припав до подушки. Худенькі плечики здригують від придушуваних риданнів. Рученята хапливо цуплять край плохенької ковдри.

Батько спинився. Постояв. Тихо почепив кашкета на гвіздок і обережно сів на ліжко, коло Петрика.

— Сину, не треба! Я буду з тобою. Втишся.

Не відразу це вдалося. Образа була надто болюча, надто вразлива. Де ж пак: пропустити таке свято, лишитися самому, коли все місто на майдані, все місто поломеніє в прапорах, купається в піснях і музиці. Отак може скривдити доля! І за що? За що? Горе щоразу наново

стискує Петрикові горло і він не може дивитися на батька, він знов ховає личко в подушці. Такий жаль на себе, такий жаль...

Шорстка батькова рука ніжно гладить його біляве волосся.

— Заспокойся, сину! Ось заспокойся бо. Оповім тобі, як колись я так само плакав з образи й досади.

Батько плакав з образи й досади? Батько плакав? Отакий мужній, суворий, великий, наче з металю скутий чоловік—і плакав! Неймовірно! Батько жартує. Цього не могло бути.

Петрик крізь пальці, розмазуючи по щоках солоні сльози, дивиться на батька зачудованими очима.

Батькове обличчя серйозне, задумане. Очі дивляться кудись немов далеко-далеко, пірнаючи в давні спогади. Губи суворо стиснені.

— Розкажи, тато, що тобі було скоїлось. Мабуть, дуже боляче, що ти плакав?

— Боляче, синку, ой, боляче... Слухай тихенько, яке мені було колись свято.

* * *

Твоя мати служила тоді за вбиральницю на одній невеличкій станції. Ти був зовсім маленький, як ота Фаня, ще навіть менший. А я їздив тоді за кондуктора на товарових поїздах.

Була війна. Та війна, що звільнила робітників від буржуазії — громадянська. У робітників було військо—Червона Ґвардія, у буржуазії—біла.

І от білі захопили ту станцію, де була твоя мати. Ми, робітники, вирішили вигнати звідти білих, бо на тій станції було багато військового майна, що потрібно було для повстання.

Вночі розпочали ми наступ. Тихо підкрались

до станції і кинулись на ворога з бомбами. Він не сподівався цього і взявся тікати до містечка, що було за кілька кілометрів од станції... Там стояв великий загін білоґвардійців.

Ми розділились на дві частини. Одна повинна була забрати зі станції різне майно, зброю, харчі, телефони—все, що потрібно для війська, і повезти назад, до сусідньої станції, де був наш повстанський штаб.

Друга частина мала переслідувати ворога, одігнати його геть і не дати пошкодити праці першої частини.

Твоя мати лишилась допомагати товаришам перев'язувати поранених, а я подався з ґвинтівкою відганяти ворога. Не встиг навіть привітатися з нею, пару слів сказати.

Ми бігли вздовж узенького шосе, що вело до станції від містечка. Воно ледве сіріло в нічній темряві, і тільки старі верби обабіч здавались якимись потворними страховищами. Коли-не-коли ми спинялися, лягали на холодну землю і хапливо стріляли в чорний морок. Звідти ляскали одвітні постріли, жалібно дзижчали і ф'юкали кулі, інколи викрешуючи іскри на шосейному бруці. Замовкали.

Ми знову зводились на ноги, бігли вперед, спотикаючись на рівчаках і межах, падали і знов стріляли.

Я відбився якось геть убік, на поле, ще й далеко вперед од своїх. Запалився.

Ліг у рівчаку, чекаю, поки наздоженуть товариші. Ґвинтівка аж гаряча від стрілянини. Міркую: вернуся назад, візьму твою матір, візьму тебе, завезу десь далеко від фронту, щоб не трапилось яке лихо.

Аж чую: рідші стали постріли. Там, там. Там,

там. Припинили, мабуть, товариші переслідувати ворога.

Зірвався на ноги, хотів був доганяти своїх. Раптом щось опекло ногу—ти пам'ятаєш, як ми купалися, я тобі показував дві біленьких плямки під коліном?

Упав на ріллю. Несила йти з перебитою ногою. Аж зуби стиснув від злости — бож і куля, здається, була з нашої сторони. Так, у пітьмі, випадково мене натрапила.

Почав я поволі плазувати назад до станції. Тягну за собою ногу, немов не свою. Що здорова людина зробила б двадцять кроків—я—один. А тут іще пооране. Дерешся по скибах, мов човник на буремних хвилях. Кров цюрчить, мокра холоша аж до п'ят. Подер сорочку, зашморгнув туго ногу вище коліна, щоб кров туди не збігала. Аж заніміла нога, стала важка, мов колода.

Ледве дістався шосе. Знепритомнів. Скільки лежав—не знаю. Прийшов до пам'яті — зовсім тихо стало, а темінь—ще гірша. Тільки зорі десь високо кліпають, мов живе небо, і ходить там хтось із тисячма ліхтариками, коливається. Коливається і в мене в голові, аж вадить. Пити кортить—кров би свою ссав.

Останні сили зібрав—поплазував гусенню по шосе далі. Уже й здорове коліно на бруці до крови збив. Наче голою кісткою ступаю.

А найгірше було, як місток по дорозі трапився через канаву з водою. Розібрали його товариші, уходячи, щоб ворогові путь пошкодити. Самі бруси лишилися, що на них дошки були. Попоморочився я на тих брусах, прокляв був усе на світі. Це не те, що ти на залізничих рейках бавишся. Там падати нікуди і дві нозі в тебе...

* * *

Батько встав із ліжка й нервово заходив по кімнаті, збираючи спогади. На щоці бігала мишка. Кулаки стискалися, наче до бою з кимось.

Петрик завмер, вражений батьковим оповіданням. В уяві темна, як порожня топка, ніч, гола, холодна земля і на ній самітня, безпорадна людина лишає по собі кривавий слід. І ця людина—батько.

Петрик молитовно склав рученята, притиснув їх до грудей—ось-ось вискочить звідти маленьке, переповнене любов'ю до батька, гаряче серце.

— Далі, ну, далі!

— Далі, сину, було ще гірше. Не знаю, скільки часу я ліз по шосе, бо кожний крок здавався довгий, як цілий перегін, а кожний віддих—як гудок коло семафору.

І раптом я почув гуркіт поїзда десь там, близько станції. Очевидьки, прислали зі штабу забирати здобич і наш червоноґвардійський загін.

Серце мені стиснуло: ось поїдуть, а я лишуся тут на дорозі загибати, а може заберуть беззахисного вороги.

Ні, не беззахисного! Гвинтівку не кинув, дарма, що перешкоджала лізти. Надумався так: коли вже доведеться в полон іти, застромлю собі в рот, а ногою гачок натисну—не візьмуть живого...

Так вирішив, а сам чим дужче плазую, як собака з перебитим задом. Вже й болю наче нема — одна думка: якнайскорше до станції, до своїх, хоч так, щоб голос почули.

А там, чую, паротяг ворушиться по станції, видно ваґони збирає. Далеко вночі чути, як дихає важко машина, як гуркотить на скріпах колесами.

Зачули, мабуть, той гуркіт у містечку і білоґвардійці.

Гохнуло щось в далені, а потім—шу-шу, шу-у, шу-у,—летить гарматень та як гупне десь півкілометра назад мене.

Я так і прикляк до землі, та не встиг і спам'ятатися, як другий гарматень летить, вогняним фонтаном на шосе спалахує.

Ніде сховатися. Гола, рівна земля, тільки рівчачки неглибокі наобабіч шосе. Скотився туди й лежу, трусюся, мов щеня закинуте.

А ворог добре ціляє: один по одному гарматні вздовж шосе лягають та все ближче до мене.

Триста метрів, двісті, сто.

Ось черговий упаде саме коло мене—і годі мучитись, прощай життя!

Аж похололо, заніміло всередині. Язик, горло, губи сухі стали, мов ремінчаті. Очі заплющив, а в них колесом сяйво якесь миготить, міниться...

Ж-жах! Розірвалось десь спереду й дрібні камінці—на спину, на голову. Буду живий. Перелетіла смерть...

А так було прикро, образливо стало, що загину там по-дурному, що вб'є мене вже пораненого, недалеко збавенної станції, де товариші, жінка і ти, любий Петрику,—так образливо, такий жаль мене взяв на себе, що я вже тоді мало не заплакав. Не було тільки часу—щойно стисло у грудях, засвербіло у горлі—аж тут і набій вибухнув. Відлягло тоді...

Блискучими очима дивився Петрик на батька, переживав його пригоди, порівнював:

— Це, тату, як зі мною вчора: і подумати нічого не встиг, як візник налетів. Так і покотивсь я по бруку. Тільки я плакав. А ти, тату,

коли ж ти плакав? Ти ж тоді врятувавсь?

— Та вжеж, сину. Адже бачиш мене живого й здорового. Врятувавсь я тоді швидко. Після того набою, що страху мені завдав, стрільнув

Ж-жах! Розірвалось десь спереду

ворог іще кілька разів — уже по самій станції влучив. Останнім гарматнем у самісінький станційний будинок поцілив. На тому й заспокоївсь. Боявся, видимо, що ми по шосе наступатимемо на містечко — ось і обстріляв дорогу, щоб йому стріляло під усі ребра...

— Та як же ти врятувався? Мабуть, ешелон не встигли відправити, не квапились?—запитав хлопчик сумного батька, що сидів тепер кінець столу, зіпершись на долоні й похиливши голову від журних споминів.

Маніфестація пройшла десь далі. На спорожнілій вулиці була тиша, тільки десь угорі глухо турчав аероплянний мотор, та здаля басовито гула промова з голосномовця.

— Що, Петрику? Так, так: на станції наші квапились, злякавшись обстрілу. Але я догадавсь: узяв ґвинтівку й почав раз-по-разу стріляти в повітря. Наші подумали, що ворог узявсь наступати й вислали розвідку. Я до неї обізвавсь і мене принесли на станцію.

* * *

Знов замовк батько, пригадуючи давноминулі картини, вразливі події. Встав, машинально пройшов по кімнаті, машинально сів на ліжко і поклав шорстку руку синові на голову. Мов не тут батько, мов перенісся ввесь туди, на далеку беззвісну станцію.

— А коли ти все ж таки плакав?—тихо, несміливо спитав Петрик, почуваючи, що торкається болючої, роз'ятреної рани.

— Там, сину, вже на станції. Мене принесли непритомного,—поки несли, знову кров цівкою пішла — й поклали в ваґон з іншими пораненими. Один гарматень особливо багато шкоди заподіяв —той, що в будинок влучив. Побив багатьох.

Лежу я, нічого не чую, нічого не знаю. Коли паротяг ваґона штовхнув—причеплював, либонь, до поїзда. Від штовхунця того мене качнуло і я боляче вдарився пораненою ногою об свого сусіду—покотом у товаровім ваґоні лежали.

Різкий біль до пам'яті привів. Чую—стогін навкруги. Клятий паротяг усім болю завдав. Темно, не видно, хто стогне.

Повертаюся я лицем до мертвяка..

Питаю сусіду:

— Чи я, часом, не вдарив?

Мовчить сусіда, не обзивається. Лапаю його рукою—його рука коло моєї лежить, холодна, задубіла. Мертвяк.

Одсунувся я трошки, щоб знову не вдаритись, сам кричу:

— Гей, хто там на колії живий? Дайте води пораненим та світла якого.

— Почекай, товаришу,--хтось відповідає,— ось складемо поїзда—все буде. Треба ще жінок та дітей забрати, поб'ють білі, як залишимо.

І справді, думаю, як це твоя мати, Петрику, та ти в мене з пам'яті випали?

І лежу вже мовчки, не ворушусь.

Совають наш поїзд з колії на колію, щось гомонять там на рейках, носять, вантажать, ваґона паротяг знов штовхає, гримить буферами.

Терплю, тільки ще від мертвяка відсовуюсь.

Коли риплять двері, лізуть у ваґон кілька товаришів із водою та полотном для поранених, ліхтаря світять.

Один до мене нахиляється, питає:

— Ну, в тебе як? Повернись бо трохи, присвічу, подивлюся.

Повертаюся я лицем до мертвяка... ой, Петрику, то була твоя мати!.. Її вбило там останнім гарматнем, коли вона в залі поралась коло поранених.

Тоді я заплакав, сину, ось тоді я заплакав...

Петрик давно вже плакав, мовчки, беззвучно, не рухаючись, поливаючи сльозами батькову зчорнілу руку.

А на вулиці чітко вибивав такт піонерський барабан і молоді голоси юно викликали:

Ми на зміну всі підемо,—
Клятьбу здійснимо травневу!

1 квітня 1927 р.

на 5 коп. (Р).

„УКРАЇНСЬКИЙ РОБІТНИК"